

TALİŞLERDE HALK İNANÇLARI

Yaşar KALAFAT

ÖZET

Talışlar Türk kültür coğrafyasının Azerbaycan bölümünde yaşayan kısmı Şii-Caferi ve İran kesiminde kalanlar ise çoğunlukla Sünni-Hanefi İslam olan bir halktır. Ana dilleri Farsça ağırlıklı olmakla beraber Atlı Göçebe Bozkır Medeniyeti'nin özellikleri hala bariz bir şekilde taşıyan bu halkın ortak "halk kültürü dili" Türkçedir.

Yazıda, Talışların halk inançları; doğum, evlilik ve ölüm gibi başlıklar altında ele alınmış, sosyal yapılanmalarına dair bilgi verilmiş, diğer Türk kültürlü halkların inançları ve sosyal yapılanmalarındaki benzerleri ile karşılaştırılmaları yapılmıştır. Bu münasebetle; Ad Verme, Adak, Geleceği Tahmin, Kısmet Açma, Pir, Ocak, Aşermek/Yeriklemek, Aşure Aşı, Diş, Saç, Tırnak, İlk Adım, Evlilik Toylarına Bereket ve yas gibi konularda dair bilgi verilmektedir.

Yazıda bölge halklarının ana dili ve doğma din veya mezheplerindeki farklılığa rağmen birlikte yaşamının doğal bir sonucu olarak ortak bir kültür coğrafyası oluşturdukları, bu coğrafyanın halk kültürü dilinin ortak olduğu bu ortaklığın asırlar boyunca olduğu, korunmasının bölge halklarının var olabilmesi için kaçınılmaz olduğu anlatılmaktadır. Bu mirasın mimarı olan halkların arasında bölüşülmeye kalkılması halinde varislerinin değil Küresel Güç gibi emperyalist yapılanmalarının yararına olacağı mesajı verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Folklor, inançlar, talış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

FOLK BELIEF IN TALİŞ

ABSTRACT

Talışlar is a folk that some part living in Azerbaijan is Shiite-Caferite and the other part living in Iran is Sunni-Hanefite. Their mother tongue is mostly Persian but their “common folklore language” is Turkish.

In text, it is being told of folklore of Talışlar under the titles of birth, marriage, death, their social structure and comparisons with other Turkish cultured folklore. There is information about Giving names, offering, soothsaying, kismet, father, home, craving foods, aşure, tooth, hair, nail, first step and mourning.

Even though there is difference in language and religion, as a result of living together for centuries ; a common culture geography is created and this common cultural language is most necessary for the existence of folks. Trying to divide this legacy among the folks is only gives benefit to Imperialist powers.

Key Words: Folklore, folk belief, talış

Azerbaycan'da Talışlar Lenkeran, Lerik, Astava ve Masalla'nın bir kısmında yaşamaktadırlar. Azerbaycan ve İran Talışları arasında sadece bir çay vardır. Çayın güneyi İran Talış bölgesidir. İran Talışları Sünni inançlı Müslümanlar iken, Azerbaycan Talışları Şii-Caferi inançlı Müslümanlardır. Talışlar arasında Sünnilik ve Şiilik zemininde kız alıp vermek adeta faciadır. “Sünni ise nebad iû="d=İi i=İ- Gu7i”dTı'dai.Grmer.i,u;dıdtadez.

Turkish Studies

*International Periodical For the Language , Literature
and Hi tory of Turki h or Turkic
Volume 3/4 Summer 2008*

Azerbaycan'da 1 milyon civarında Talış yaşamaktadır. Talışçe çıkan günlük bir yayın organı veya süreli yayın yoktur. Türkçe Farsça karışımı olan veya Farsçanın bir lehçesi Azeri Türkçesi karması olan Talışçe bir eğitim dili değildir. İlkokulun 4. sınıfına kadar Talışçe eğitim verilir.³

Talışlarla ilgili derlediğimiz halk inançları ve onların karşılaştırılmalarına geçmeden evvel, Talış kelimsinin etimolojisine dair şahit olduğumuz bir tartışmayı paylaşmak istiyoruz. Bu izaha göre Tal=dal, Dadaloğlu'ndaki Daldaloğlu gibi veya diğer izahdaki Dadaloğlu Dedeloğlu açıklamasında olduğu gibi. Tal=Dal, geyiğin dalı boynuzu anlamında olduğu gibi. Tal-Tel, Tel-Terek, Terek=Ağaç'tan hareketle Terekeme-Ağaçeri-Tahtacı'dan hareketle Tal-iş dal, ağaç işçiliği yapan ağaç işçisi. Telek, tavuğun veya kuşun kanadının bir bölümü, Tavus kuşu teleği gibidir Kaz teleğinden ocağın altı temizlenmez, ocak kültüründen mi, kazın mitolojik boyutundan mı? Kutsanmışlık anlamında başına telek takmış olmak.

Lerik Talışlerinde halkın çoğunluğu Şii iken Sünni inançlı olanlar da vardır. İslam'ın bu iki kesimi aralarında iyi anlaşılır. Şii inançlı Müslüman aileler Sünni İnançlı Müslüman aileye kızlarını '**İmanı Sadık**' ise verirler. Hristiyan aile ile İslam'a girmesi kaydı ile kız verilir, alınır. Dünyaya gelecek çocukların Müslüman olmaları şartı aranır. İnanca göre 'Hristiyanlara kız vermemek Allah'ın kararıdır. Talışlar Müslüman olup Talış olmayan ailelere soyu soppu belli ise kız verir ve alırlar.⁴

Talış toplumunda aşiret yapısı hâkimdir. **Heyderan, Mirmehitiyan, Cihangiran, Bahşian, Sultanhan / Sultanlılar** gibi aşiret ve tayfaları vardır. Talışlarda **Bektaşî** inançlı kesim yoktur. Kendilerini **Kızılbaş, Ehlibeyt, 12 İmamlı, Caferî mezhepli, Safevîler** soyunda ve yolunda **Haydar Musevîler** olarak bilmektedirler.⁵

Lenkeran Talışlerinde kısmeti çıkan kıza babası, evleneceği genç konusunda kanaatini nadire sorar çok kere sormaz. Bir erkeğin bir eşi olur. Eşinden boşanan veya eşi aniden ölen erkek ikinci evliliğini yapabilir. Geçmişte kayın ve ehtiler arasında çocuk sayısı konusunda bir yarı olurdu şimdilerde kalmamıştır.⁶

Lerik Talışlarında bir anadan 13–19 kadar çocuk olabilir. Çoğunluğun 10 çocuğu vardır. 5 çocuklu Talış ailesinin çocuğu var sayılmaz. Talışlarda 4 eşlilik de görülür çok kere 2 avratlı / eşli

³ Kaynak Kişi; Musa Rıza Talış

⁴ Kaynak Kişi; Musa Rıza Talış

⁵ Kaynak Kişi; a.g.ş

⁶ Kaynak Kişi; Elnar

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

olunur. Talişlarda kız kaçıırma yöntemi ile evlilik olur. **Kan davası** ise eskiden daha çok olurdu.⁷

Talişlarda gelin oğlanın babasının evine iner. Daha sonra kendi evine geçer. Bu arada toplu yemek yenir. Evler arasında fazla menzil yoktur, menzilleri ayrı olur.

Talişlarda hamile hanımın kızı mı oğlumu olacağını anlamak için ona her gün bir hurma yedirilir. Bu arada gelinin hiç haram yememiş bir kimse olması gerekir. Göreceği rüyada kızı veya oğlu olacağını görür inancı vardır. Bebek bekleyen kadın izinsiz bir Şey yitemez içemez, habersiz bir Şey yiten gelinin bebeği ileri de abırsız, hayâsız olur inancı vardır. **Yeriklemek** de çok önemsenir. Yerikleyen kadına yeriklediği Şey düşmanda da olsa istenilip verilmeli ve bu isteye düşman da anlayış göstermelidir. Aksi halde vermeyen kimse **günah iyesi /günah sahibi** olur.

Talişlarda çocuğu yaşamayan anne, çocuğunun yaşaması için çocuğunu çok çocuklu anneye bir merasimle sembolik olarak satar. **7 oğlu** olan anneye hiç oğlu olmayıp sadece kızı olan anne, ölmesi beklenen oğlunu gizlice verir. Çocuğu alan anne o çocuğun **manevi annesi** olu. Çocuğu yaşamayan aile çocuğu yaşayan aileden ödünç **beşik** alır.⁸

Bu satışta satın alan kara iyelere veya çocukların ölümüne yol açan kara iyeye karşı mukavemeti olan anne tipidir. Çocuk satıldıktan sonra yeni sahibi tarafından koruma altına alındığı inancı vardı. Bu inanç ve uygulama, **çocuk satma** Anadolu Türk kültür coğrafyasında da vardır.⁹

Lerik Talişlerinde ilk çocuğa adını atası / babası koyar. Daha sonraki çocuklara adlarını dedeler, atalar koyarlar. İsimler İslami kaynaklardan seçilir. **Ehlibeyt** isimleri ağırlıklıdır. Tek kelimeli isim pek olmaz. Abbas Kulu, Ali Kulu, isimler konur. Ömer, Osman gibi isimlere pek rastlanmaz, bu isimlerin nadiren koyulduğu olur. Ad konulacağı zaman '**konaklık**' verilir. Ad konulanda çocuğun sağ kulağına **ezan** ve sol kulağına ise **gamet** okunur. Őahadet getirirken Sünni İnançlı Müslümanların Őahadetine ilaveten 'Ali yel Veli Ulah da denir.¹⁰ Bazı yörelerde ise çocuğa doğumunu 6. gününde yaş günü yapılır. **Ad gününde** nezir verilir. Sofra açılır, mollalar getirilir. Yasin okunur, molla çocuğun kulağına kelime-i Őahadet okur isim babasının

⁷ Kaynak Kişi; a.g.ř

⁸ Kaynak Kişi; Ganire Şama, Orta tahsilli 57 yaşında ev hanımı

⁹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Babil yayınları, Ankara, 2006 5. baskı, Sh.141–149

¹⁰ Kaynak Kişi; Musa Rıza Taliş

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

ismi ile birlikte zikredilir mesela Oktay İbni Teyyip Őeklinde ve 3 defa tekrarlanır. İsimler Kuran'dan molla tarafından Őeilir. Ad diri bir adamdan alınmış ise, o adamdan helallik alınır ve adı veren, 'Adının hayrını görsün helalı hoş olsun' der. Helalığı alınmayan ismin hayrının grnmeyeceği inancı vardır. Böyle hallerde mecbur olunur ad deĐiŐtirilir tekrar molla çağrılır isim yenilemek için merasim tekrarlanır Daha evvel dünyaya gelip ölen kardeŐinin veya ölmüŐ babasının ismi yeni doğan çocuğa, ölenin ismi yaŐasın diye verilecek ise, Bunun için ölenin ruhuna Kur'an okunur. İsmi ilk sahibinden helalık alınır. Ad 6. günde konulurken sahibine düşmez ise 40 güne kadar deĐiŐtirilebilir. İsmi ilgili kiŐiye düŐmesi gerektiği inancı vardır. Her ad her kiŐiye düŐmeyebilir.¹¹

Lenkeran Talişlerinde '**ile kesme**' uygulaması yapılır. YaŐlı bir ailenin evinden, cenaze evinden geliniyor ise, eve kırkı çıkmamıŐ bir ocuk gelmiŐ ise, o günlerde hayvan balalar ise / hayvanlar doğun yapmıŐlarsa, evin çocuğu **ileye DŐer**. ileye çıkmaktan kurtulmak için **ile kesme** yapılır. Mescidin hayatındaki sudan alınır çocuğun baŐı kibleye döndürülür getiren su çocuğun baŐından dklr. ile kesilirken, 3 defa, 'l ile doğum yapan hayvanla, **zalı avratla** ileye dŐmŐsen ileni kesirem/kesiyorum' denir.¹²

Lenkeran Talişlerinde ile'ye düŐmüŐ anne ve çocuğu için köhne paslı **mismar / mih** ve **kırkaar / kırk anahtarı** kapının erevesi ile birleŐtiĐi yere koyulur. Bunların üzerlerine yukarıdan su döker aŐaĐıdan bu suyu toplayıp getirip kırka düŐmüŐ anne ve balasının baŐları kibleye dndrerek baŐlarına dökerler ve 'İtle **kurtla**, l ile diri ile her ile ileye dŐmŐsen ilemi kestim' denir. Bu ifade TaliŐa ve Türkçe söylenir.

Talişlarda de çocuğun ilk çıkan diŐi için **Hedik** yapılır. Hedik ne kadar çabuk piŐerse çocuğun yeni diŐinin o derece çabuk çıkacağına

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

tırnaklar dipceekli/köklü bir **göl ağacının** dibine dökölür. Çocuk bir pire adanmış ise, vakti gelince saç o pirde kesilir ve saç orada gömölür.¹⁴

Lenkeran Talişlerinde ilk dişin yeri kabarıanda **Diş aşısı / Hedik** pişirilir. Diş hediğı yedi eve paylanır / dağıtılır. Hedik gönderilmiş evden hedik tabağı boş gönderilmez, o tabağa çocuk için bir hediye konur. Çıkan, çürüyen ilk diş dama atılır ve

'**Serçe** serçe

Gelen yıl / gelecek yıl bu vakit

Bana teze / taze diş getir" denir.

Lenkeran Talişlerinde yürüyen uşanın çabuk yürüyebilmesi için çocuk, hazır zembil / lığ zembile konulur ki kişiden birisi zembilin bir kulpundan diğeri ise diğerkulpundan tutar, 7 **kapıdan** gezerek o kapılardan zembile bir şeyler konulmasını sağlarlar. Toplanan bu yiyeceklerin pişirilip çocuğa yedirilmeleri halinde çocuğun yürüyeceğine inanılır.¹⁵

Lerik Talişlerinde kesilen **saç** bükölür çardağın veya evin uygun bir kovuğuna

Lenkeran Talişlerinde kismetinin açılmasını isteyen kız, 'su üstüne çay başına gider. Su çarşambasına katılır. Bunun için kismet bekleyen kız çarşambada subaşında iken, bir oğlan uşası gelip, onun üzerine su serpmeli / çilelemeli ve 'gelen yıl kendi evinde subaşına gidesen' demelidir.¹⁶

Talişlarda genç kızların kismetlerinin açılması için **Muharremlikte** / Muharrem ayında, kızlar **ihsan yemeğine** gidince, toya / düğüne gider gibi süslenir, bezenir kismetleri için dua ederler.¹⁷

Lenkeran Talişlerinde başlık parası ayrı ve süt pulu / süt payı ayrıdır. Başlığı toyun hazırlığı döneminde oğlan evi kızın babasına verir. Bu esnada kız babası oğlanın elçilerine 'Kızım satılık mal değil ki, gücün neye çatarsa / yeterse getir, al' der.¹⁸ **Başlık parası** ile **Süt hakkı** diğerk Türk költürlü halklarda da farklıdır.

Göçen kıza / gelin olan kıza, yengesi honça hazırlar honçada oğlan ve kız için yiyecekler vardır. Nevruz honçası gibi süslü ve içinde tatlılar da olur. Nişanlı kıza nevrüzda çarşambada hediye tepsisini, içi pişirilmiş yiyeceklerle dolu bir torba ve torbanın ağzında

¹⁴ Kaynak Kişi; Elnar

¹⁵ Kaynak Kişi; Elnar

¹⁶ Kaynak Kişi; Elnar

¹⁷ Kaynak Kişi; Ganire Şama

¹⁸ Kaynak Kişi; Elnar

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

bir kızıl / altın gönderilir. Kızı oğlan tarafına teslim eden kimse kızın
alnından öper ve oğlan tarafından neme / hediye alır.¹⁹

Talışlarda kaza belayı savıp savuşturmak için 7 adet **boncuk**
yukarıdan boynun altından içeriye alınır aşağıdan çıkarılır ve bu işlem
7 defa tekrarlanır. Yakılan üzerliğin tütüsü gezdinirilir ise, dolaştırılan
yerlerde Allah insanları kaza ve beladan korur inancı vardır.²⁰

Talışlarda gözü değen, nazar eden kimsenin **ayakkabısı** göze
gelen kimsenin başının etrafında 3 defa sağdan başlanılarak dolaştırılır
ise nazarın ge1e1eğine inanılır. Ayrıca nazara uğrayan veya korkan
kimsenin tüfeğin kayışından ge1irilmesi halinde nazarın veya
korkunun ge1e1eğine inanılır.²¹ İnan Türk Kültür coğrafyasında
Kaşkailer'deki bir inanca göre avın bereketli olması için talışlardaki
boncuk uygulaması 'din Gy=ÇuhMdmadıç' uBd iç,uMdbduyguhthh. Gy=Çuhhsii,uBüGu“dıkçuhMdm
a.Bddđi.Bdruu;dai..uaa.Bdcdrıç.uuluğıç.;u;diş',uBdirıç“G,u“Gi.i.b“.ai'Gu'dse,dir dse,ııBdrii,u.difi

ıç“G,u“G

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Bu surede miktarları dört olarak belirtilen ve kıyamette sekize çıkacak olan! **Hamele-i ArŐ** diye bilinen arŐın korunma ve tedbirine memur olan arŐın çevresindeki meleklerin arŐı tavaf ederek; aynı srenin 9. ayetinde;

'Bir de onları her türlü kötülüklerden korusun. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiŐ olursun. Bu en büyük kurtuluŐtur' buyrulmaktadır.

Bu ilahi duyurularda, hamt ile tespih etmeyle, tevhit eden ve Allah yoluna giren müminlerin baŐıŐlanmaları ayrıca her türlü kötülüklerden korunmaları isteği vardır.

Bu istek, arŐın korunması ve tedbiri ile görevli melekler tarafından yapılmaktadır ki, bunlar arŐı tavaf ederler.

Halkın uygulamalarında Şahit olduğumuz tavaf; pir kabirlerinin ve mescitlerin etrafında, od / ocak etrafında, bazen hane, mezarlık veya yerleŐim yeri etrafında bazen de korunmak istenilen kıymet verilen veya hasta olan kişi etrafında olmaktadır. Pir, Od / ocak, mezarlıklar veya diğerleri Allah'ın ltfne mazhar olmuŐ arzın parçaları olarak mı algılanıyor? Azerbaycan'da pir için, Anadolu'da da camiler için Allah evi inancının olduğunu biliyoruz.

Halk, Őifa dileğinde bulunarak hastasının da etrafında dönmektedir. Ayette buyrulan kötülüklerden korunma rahmet ve kurtuluŐ talebinde bulunma ile baĐdaŐtırılabilir mi?

Sadaka verilirken, ilgili Őahıs veya Őeyin baŐında veya etrafında dönülerek verilmiş olmaları, sadakayı bir hamt ve tespih nevi olarak anlamakla izah edebiliriz miyiz?

Talışlarda genç kızın evlenme yaŐının gelip gelmediğini anlatan bir söz vardır. 'Khnede / Eskiden kız papağı atanda yıkılmasa onu ere alarlar/alırlar' Bu ifadeyi biz Anadolu ve Özbekistan'dan Kırım'a dönmüŐ Türk dilli halklar arasında da gözledik. Daha ziyade geçmiŐteki bir zihniyetin Őakası mahiyetinde idi. Talışlarda kızın evlilik yaşı onun iş görmeye baŐlaması ile belirlenir. 40 yıl evvel 22 yaŐındaki bir erkek 12 yaŐındaki bir kız ile evlenebiliyordu. Bu uygulamaya bugün de rastlanabilmektedir. Talışlarda evlenecek kızın eŐ namzedi konusunda kanaatini soran ve sormayan aileler vardır. Kıza kanaati sorulunca sukut ederse damat namzedine razı olduğu anlamına gelir. Nihai hüküm babanın boynuna kalır o en yahŐisini bilir görüŐü hâkimdir. 'Skut ikrardan gelir' sözü Anadolu Türk kültür coğrafyasında da yaşamaktadır.²² Gelinin atla aparılması / götürülmesi

²² Kaynak Kişi; Musa Rıza Talış, 50 yazmalarında, El Yazmaları Enstitüsü Türkçe El Yazmaları Bölümünde uzman, Lerik-Visten TalıŐlerinden

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Merdivenin ilk basamağına bir boş kap koyulur. Bir tabakta da **su** bulunur. Gelin ayağı ile bu suyu döker. Aynı ayağı ile konulan cam kabı kırmalıdır. Kıramaz ise sakın **hayâli gelin**, paramparça ederse, **dilli gelin** olarak kabul edilir ve eve batacağına / Őamata getireceğine inanılır. Gelin öz odasına girince, kaynanası onun başının üstünde çörek keser ve 'ayağın hayırlı olsun' der. **Çörek kesme** bir inançtır. Gelinin eli bala batırır. Ballı parmak sırayla kaynananın ve baldızın ağızlarına ve sonra da kapıya sürülür. Gelinin ballı eli oğlanın giyilmiş ölmeği ile silinir. Daha sonra geline 'hoş geldin' denilir ve odasına davet edilir. Hemen o gün gelin oğlanın ayağına basar. Lenkeran TaliŐlerindeki bir halk inancına göre ilk gün gelin kocasından dayak yerse, o gelin 'erinin hürmetini çöhlü/çoklu saklar' eŐine çok saygılı davranır.²⁸ Baldızın ağzına gelinin bal çalması ile **baldız** kelimesinin etimolojisi arasında bal ve kız bağlantısı kurulabilir mi düşünük.²⁹

Mehebet PaŐayeva Azerbaycan halk kültüründe **çörek kesmek** olarak bilinen inanç ve uygulamayı incelerken Azerbaycan'ın çeŐitli halk kesimlerinden örnekler almakta ve bunun anlamının mürtlük, dostluk, rızklı çörekli bir ömür dilemek olduğunu belirtmektedir.³⁰

Lenkeran Talişlerinde, gelinin kınası oğlan evinden getirilir kına yakılırken gelinin yüzü kıbleye döndürülür. Gelinin önünde bir ayna, bir kapta su ve suda bir iğne olur. **Kına** hazırlanırken bu suyun içerisine, **sancak** türünden Şeyler atılır ki **Őeytanın** eli dokunmasın. Böyle gelinler için, 'kınasına eşi eli dokunmuŐ' denir.³¹

Lenkeran Talişlerinde **kına** yakılırken gelinin başına / yanına bir çocuk konur. Çocuk kınayı kaçırmaya çalıŐır. Çocuğa para verilerek kına ondan kurtarılır. Gelinin hem eline ve hem de ayağına kına yakılır. Gelin o gece kına ile yatmalıdır. Kınanın artanını bekâr oğlanlar beye / damada götürürler. Bey kendisine kınayı getirenlere para verir. Beyin elindeki kınada kızın isminin baş harfleri yazılı olur. Kıza gönderilen **koça** da kına yakılır bu hayvanın boynuzlarına kırmızı kurdele bağlanır.³²

Lenkeran Talişlerinde gelinin çeyizinde **Kur'an** hükmen / muhakkak bulunmalıdır. Ayrıca 6 adet **cay namaz / seccade, tespihler** bulunur bunlardan kaynata ve kaynanaya muhakkak çatar / ulaŐır

²⁸ Kaynak kişi; Elnar

²⁹ Kaynak Kişi; **a.g.Ő**

³⁰ Muhabbet PaŐayeva, "Azerbaycan Toy Merasimlerinde ayinlerin Rolü" **Folklor ve Etnoqrafiya**, 2005 S.5 Sh. 71–75

³¹ Kaynak Kişi; **a.g.Ő**.

³² Kaynak Kişi; **a.g.Ő**

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

diğerleri de, gelenler için kullanılır. Çeyizde **elek, süpürge, sofratahtası** bulunmaz götürülmez uygun düşmez.³³

Lenkeran Talişlerinde toydan evvel kız evinden oğlan evine 3 bavul gelir. Bunlardan birinde elbise türü şeyler, birinde çukalata türü şeyler üçüncüsünde de keza şirniyet olur. Bunların tamamı götürülür yenilir içilir giyilirler. Kız evine gidilirken **vağzala havası** çalınır. Kız evi beyin **sağdıçına** ve **soldıçına** hediyeler verir. Davetin ilk davetiyesini alan davetiyeyi getirene hediye verir.³⁴

Talişlarda de kapının arasında Astana'da / eşikte el tutulmaz, durulmaz ya içeri girilmeli veya dışarıya çıkılmalıdır. Bu inanca riayet edilmez ise, dalaş olur kavga çıkar inancı vardır.³⁵ Bu inanç ev iyisi ile ilgilidir. **Ev iyisinin** kapı eşinin altında olduğuna, evi daha ziyade buradan koruduğuna inanılır. Eşiğe basan kişi onu incitmiş olmaktadır. Bu inan Türk kültürlü halkların hepsinde yaşmaktadır.³⁶

Lenkeran Talişlerinde gelinin eli **bereketli** olsun diye, gelinlik döneminin ilk 3 günü geçtikten sonra sabahleyin gün doğmadan **su kuyusuna, tandıra, ocağa** ve **hamama** baba evinden getirdiği parayı koyar. Bu pulu geline balaca bir oğlan uşağı, **buluğ yaşına** girmemiş bir çocuk getirmelidir.³⁷

Talişlarda akşamdan sonra gün batıca yemeli / yenilecek şeylerden bilhassa **ekmek**, un, süt, katık / Yoğurt, bazı yerlerde para verilmez, evin **bereketinin** kaçacağı inancı vardır.³⁸

Bu tür şeylerin gün batımından sonra verilmemesi, gün / güneş kültü ve gün ile ilgili inançlarla ilgili olmalı. **Gün** battıktan sonrası için **şer vakti vak** olarak bilinir. Birçok şey yapılmaz veya sınırlanır. Kara iyelerin aktif oldukları dönem olarak bilinir. Kara iyeler ışığı değil karanlığı faaliyetleri için daha uygun bulmaktadırlar. Süt un ve benzeri besin maddelerine Ağagartı tabir edilir ve Azerbaycan Türk kültür coğrafyasında çok yaygın bir inançtır. Diğer Türk kültürlü halklarda da bu benzeri inançlar vardır. Anadolu Türk Kültür

³³ Kaynak kişi; Elnar

³⁴ Kaynak Kişi; Elnar

³⁵ Kaynak Kişi; **a.g.e.**

³⁶ Abdurrahman Güzel-Yaşar Kalafat, "Vatan Duygusunun Türk Mitolojisindeki Yeri ve Türk Halk İnançlarındaki İzleri", **Türk Halk Kültüründe Milli Mücadele 1.Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri** '19-22 Temmuz 2005' Sh. 18-21

³⁷ Kaynak Kişi; Elnar

³⁸ Kaynak Kişi; Ganire Şama

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Coğrafyasında süt, sirke, hamur gibi mayalanan ve mayalanarak artan gıdalar da akşamdan sonra verilmek istenilmez.³⁹

Lenkeran Talişlerinde gelin 3 günlük olunca, bütün ev halkı toplanır, baŐındaki yağlığı ile gelin onların elerine **glap / gülsuyu** döker. Diğer elinde bir kap vardır eline gl suyu dökülen ailenin fertleri bu kaba kızıl / altın veya pul / para koyarlar bu altın ve paralar geline çıkar / gelinin olur. Sabahleyin **süt vakti** gelin seher yemeği sofrasını hazırlar, gelin kaynata ve kaynanasına günaydın der. Onlar da geline çok sağ ol gelin hoş gelmiŐsen, elin ayağın bereketli olsun söz dinle, yeni hayatın hayırlı olsun, derler. Gelinlerin çok konuŐmaları makbul değildir. Çok konuŐan gelin istenilmez. Böyle gelinlere '**yüzlü gelin**' denir.⁴⁰

Talişlarda akşamdan sonra evin cp **eŐikten** dışarı dökülmez, evin bereketinin kaçaacağına inanılır. Akşamdan sonra eŐiye / eŐikten dışarıya sıcak su da dökülmez meleklerin yanabileceklerine ve bunun da dkenin hayırına olmayacağına inanılır.⁴¹ Bu iki inancın her ikisi de Türk kültür coğrafyasında çok yaygındır. Anadolu'da akşamdan sonra dışarı dökülecek **sıcak su** yun meleklerin değil de cinlerin, kara iyelerin yanabileceğin inanılır ve onların muhtemel zararlarından korunmak için gece dışarıya sıcak su dökülmesinden kaçınılır.⁴²

Talişlarda akşamdan sonra **hamile** hanım eŐikten dışarıya çıkarılmaz. Mecburiyet var ise onun ardı sıra bir uŐak / ocuk da gitmelidir.

Talişlarda de diğer Türk kltrl halklarda olduğu gibi **Ebem KuŐaęı** ile ilgili inançlar vardır. Yağmurdan sonra güneş çıkınca gökyüzünde görülen ebemkuŐaęının yere yakın olduğu yerde kızıl / altın olduğuna inanılır.⁴³ Anadolu Türk kltrl halklarında ebemkuŐaęının altından geçenin muradının olacağı, cennet gidebileceği, kız ise erkek olabilebileceği gibi inançlar ve görülünce söylenen tekerlemeler vardır. Bazı yörelerimizde onun ismi **Fatma Nene KuŐaęı**dır.⁴⁴

Talişlarda de oruç Nezir edilir ve buna '**Niyet Orucu**' denir. KonuŐmama orucu yoktur ama Őu kadar zaman oruç tutacağım denir.

³⁹ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri** 5. baskı Ankara, 2006 Sh.37–51

⁴⁰ Kaynak Kişi; Elnar

⁴¹ Kaynak Kişi; Ganire Şama

⁴² Yaşar Kalafat, **a.g.e.** Sh. 37–47

⁴³ Kaynak Kişi; Ganire Şama

⁴⁴ Yaşar Kalafat, **Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, Sh. 26, 28

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Ayrıca, 'çocuğum olur ise, onu **7 yıl** şunun bunun paltarı / giysisi ile saklayacağım' diye niyet edilip uygulamaya konulur.⁴⁵

Lerik Talişlerinde ilk çocuğın doğumunda muhakkak **kurban** kesilir. Nezir kurbanı ise, nezir var ise kesilir. Çocuk Müslüman olunca / Sünnet olunca **kapıda kurban** kesilir. Konaklık / ziyafet verilir. Askere gidilince de **konaklık** verilir. Askerlik münasebeti ile kurban Nezir edenler de olur.⁴⁶ Lenkeran Talişlerinde oğlan çocuğu isteyen aileler ziyarete giderler Oğlan çocuğu olana kadar çocuk yapmaya devam edilir. Uzun süre kız olunmasından sonra dünyaya gelen erkek çocuğu için muhakkak dini merasim, kutlama yapılır. Artık kız istenilmiyor ise son kıza **Pesti / Besti** Talişçası **Vesti** ismi konulur.⁴⁷

Lerik Talişlerinde Uşaga kalmayan, uşagi yürümeyen ana ona nezir vurur / adar ve uşagi pire götürür. **Hız. Fatima/Fatma**'nın adına ihsan eder. Buna '**Nene-i Fatime İhsanı**' denir. **Abel hava iç'e** kâh name kâh da gömlek gönderiler. **Kerbela**'ya ziyarete çocuk gömleği gönderilir. O gömlek Ebulfeyz Ağanın Kabri üzerine koyulur. Onun yakası açılır ise nezir sahibinin evladı olacağına inanılır.⁴⁸

Lenkeran Talişlerinde çocuklar çocukları yaşamayan anneler, son çocuklarında dünyaya çok çocuk getirmiş olan annenin ismini söyleyerek bu çocuğın o kadına ait olduğunu söylerler. Çocuk dünyaya gelince çok çocuklu anneye verilir ve o anne çocuğu 3 defa kendi eteğine koyar kaldırır. **7 kapıdan** nezir yağar biriktirdiği, topladığı bu para ve mallar çok ise kendisi bir nezir verir az ise bunlarla ihsan eyler. Böyle çocuklara Allah Şükür, Allah Verdi, Allah Veren gibi isimler koyar. Bu tür isimler çok sonra gelen erkek çocuklara verilir.

Lenkeran Talişlerinde balanın yaşı tamam olunca balanın saçını kırkan nene, saçı balanın dayısına satar ve halatını, armağanını verir. O **saç** bala evleninceye kadar saklanır göçünce de onunla gider.⁴⁹

Lerik Talişlerinde çocuğın ilk Maçı/Gadı saçy . “ G y . □ d h y “ u ; “ y M W u u ’ d g e i

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Ebenin çocuğu alınmaz. Ebe kimlere ebelik yapmış ise onların annesi ve çocukları da kardeşleridir. Böyle olunca doğal olarak nikâh düşmez. Sütannelik kurumu da vardır. **Sütanne** tesadüfen oldu ise yani çocuk bir defaya mahsus emdi ise o türden sütannenin çocuğu ile evlenmek olur. Ancak süreklilik arz eden bilinçli bir sütannelik söz konusu ise bu takdirde kardeş olunmuştur ki nikâh düşmez.⁵¹

Lenkeran Talişlerinde bebeğin **göbek bağı** da altıncı gününe kadar yatağının altında saklanır. Daha sonra ileride büyüğünce hangi mesleği seçmesi isteniyor ise, o meslekle ilgili mesela okul, askeri birlik gibi bir binanın duvarının altına bastırılması, gömülmesi sağlanır.⁵²

Lenkeran Talişlerinde çocuk dünyaya geldiğinde çimdirilir '**Paklık salâvati**' verilir. Bunun için;

'Paklık guslü verirem

Vacip gurbeten İllallah' der 3 defa salavat getirir Bu uygulama 200. 30. ve 40. günü yapılır 40. günü işlem tamamlanmış olur. 40. günü çocuğun bütün organlarını tamamlanmış olduğu inancı vardır.⁵³

Talişlarda **hamur** yoğuran bir hanımın hamuru hamur teknesinden dışarı sıçrar ise, dışarı düşen o hamur parçası muhakkak tekrar tekneye konur. Aksi halde hamurun bereketinin, kısmetinin kaçabileceğine inanılır. Ayrıca hamurun teknedeki sıçraması yahşi / iyi haber olarak algılanır.⁵⁴ Sarıkamış'taki Kuzey Kafkasyalı halklardaki bir inanca göre hamur teknesinden dışarıya hamur sıçrarsa veya yemek yenirken yiyenin lokması elinden düşer ise, bu hamur ve lokmanın eve gelmek üzere olan bir misafirin kısmeti olduğuna, bir misafirin geleceğine inanılır.⁵⁵

Talişlarda de Türk kültür coğrafyasının diğer halkları gibi sağın soldan daha itibarlı olduğuna inanılır. Sağ kulak seslenir ise / çınılarsa hayır habere ve **sağ** elin içi kaşınırsa pul / para geleceğine inanılır. Süpürge kapının ağzına / eşiğine konulur ise kavga çıkacağına inanılır.⁵⁶ Azerbaycan'da şer vahtı ev süpürülmez 'Hakas Türklerindeki bir inanca göre, akşamdan sonra kut / hoş bahtlık diye bilinen ruhlar yukarıdan aşığıya inerler. Bu itibarla gece ev süpürülmesi veya evden

⁵¹ Kaynak Kişi; a.g.ş.

⁵² Kaynak Kişi; Elnar

⁵³ Kaynak Kişi; Elnar

⁵⁴ Kaynak Kişi; Ganire Şama

⁵⁵ Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları**, Babil yayınları, 5. baskı, Ankara 2006.

⁵⁶ Kaynak Kişi; Ganire Şama.

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

bir Şey verilmesi bu kutlarında dışarıya atılmaları anlamına geleceği için uygun bulunmaz."⁵⁷

Talışlarda eri / kocası ölen hanım en az bir yıl evlenmez. lmüŐ eŐini veya bir yakınını rüyasında gören bir Talış, 'o **rüyanın** hasiyeti uygunlaŐır / rüyaı yaŐımı ile yorumlar ve ona göre rüyasına giren kimsenin hangi mesajı vermek istediğini anlayıp ona göre tavrını belirler. Rüyalar sınanırlar. Düşeni var düşmeyen var' denir. Her rüya gören herkese aynı mesajı vermeyebilir. HoŐa gitmeyen rüyalar için, kapıdan eŐiye, dışarı sadaka çıkarılır, bu sadaka uygun kime rastlanırsa ona verilir. Ayrıca sadaka verilince, verilecek sadaka körpe uŐaęa / küçük çocuğa dolandırılarak verilir. Burada da bir **dolandırma** uygulaması ile karŐılaŐılmaktadır.

Lenkeran Talışlerinde lümün ilk gününden itibaren 40 gün kadar her gün molla gelir. 7. güne kadar yemek verilir. Yemeklerde **helva** bulundurulur.. Ölünün bulunduğu yere lü kaldırılınca taŐ konur, lü hayattan çıkınca ardı sıra o **taŐ** atılır. lü mezarlığa oğulları, torunları yoksa küregenlerinin / damatlarının ciğninde / omzunda götürülür. lü er kiŐiyi er, kadın kiŐiyi de kadın yuyucu yuyar. İnanca göre her Müslüman'ın boynunda 7 din kardeŐini yumak / yıkamak görevi vardır Őeklinde bir inanç mevcuttur. Öbür dünyaya 'Kızı yuyan ana gelip / Kızı tarafından yıkanmıŐ anne gelmiŐ' denilmesi dinen bir itibardır. lü mezara indirilmeden evvel 3 defa yukarı kaldırılıp indirilir ve Alla hu Ekber denilerek mezara indirilir.. Aynı gün akŐamı ölünün patlarından / giysisinden bir parça yakılır, yakılmaması halinde ölünün ruhunun gitmeyeceğine inanılır. Ölünün kabri üzerine 40 gün supara konulur, Kur'an okunur. İnanca göre ölüye eli deymiŐ olan kimse **meyyit gusüllü** almalıdır. Lenkeran Talışlerinde hanımlar mezarlığa 40 ında, yılında giderler. Ana, evladının mezarına ya Kuranla veya ekmekle gitmelidir. Çünkü evlat ananın huzuruna elinde ekmek olmasa baş aŐaęı getirilir / görünür. Erkekler ise her **Cuma** ve **arŐamba** günleri mezar ziyareti yaparlar. Ebeye **mama** denir ve mezarı da sayęı celbeder.⁵⁸

Ardı sıra taŐ atma inanç ve uygulaması Azerbaycan yazılı edebiyatına da yansımıŐtır. Őerif Tahirli 'O da Kuzeye Girdi' İsimli Őiirinde;

'.....

⁵⁷ Muhabbet PaŐayeva, 'Azerbaycanlıların Qedim Dini Mifik Tesevvürlerinde Kosmoqonik İnanımların Yeri', **Folklor ve Etnoqrafiya**, 2006, S.1, sh. 64–75

⁵⁸ Kaynak Kişi; Elnar

Turkish Studies

*In ernational Periodical For e Lang age , Li era re
and Hi ory of rki or rkic
Vol me 3/4 mmer 2008*

Adet elemiŐti özüne ohtan
 Haansa her meyit gedirse yolda,
 Kuzeye atırmıŐ bir daŐı o da
 İstermiŐ ğrensın vardır nee
 Görüp ölüp-gedip nee vatandaŐ
 Her ayın sonunda daŐı sayarmıŐ,
 Kuzeni yeniden ora koyarmıŐ

.....⁵⁹

Talışlarda ölünün 3', 7'si, 40'ı ve senesi yapılır. Talış yaslarında ağı / ağıt vardır. Yasa katılan ölünün yakınları yüzlerini yırtar ve saçlarını yolarlar. **Yüz yırtma** ve **sa yonma** Türk kültür coğrafiyasında bazen yoğun bir biçimde görülür. Yas duyurusu talışlarda ev ev dolaŐılarak yapılır. Bu arada Talışlarda Türk Kltrl halkların çoğunluğunda görüldüğü gibi hanımlar **cenaze cemaati** ile birlikte kabire gitmezler.

Azerbaycan Türk yemek kültüründe Talış mutfağının özel bir konumu var. Geyte, Kara AŐ, Dünya AŐ nl talış orbalarıdır. Tendirde / Tandırda Toyuk / Tavuk, Boz aŐ, Ayrıca tavuk, balık, patlıcan levengileri çok ünlüdür. Levengilerde balık, tavuk ve benzerlerinin ileri doldurularak hazırlanırlar. Biz bu yemekleri bilhassa BozbaŐı gençliğimizin getiğ Kars'tan yakından tanıyoruz.

AŞure aşı ile ilgili olarak sadece talışlarda görülen bir inanç ve uygulama vardır. Muharremlikte aşure yapıldıktan sonra o akŐam kentteki / köydeki her aileden bir ferdin adı yazılır herkes oradan birisini alıp geçerken 5 er kiŐilik gruplar oluŐturulur. Herkes sırayla bir gece grubun yemek vermiŐ olur. Böylece aralarında ks olanlar da barıŐmıŐ olurlar. Bu durumu anlatmak için 'Bir narı var kırk yarı' denir. Bu ikramlarda ihsan veremeyecek olanları diğerkomŐular konaklığ çağırırlar. Talışlarda Hidrellez inanç ve uygulaması yoktur.⁶⁰ AŐurenin hazırlanması dağıtılması kapların geri dönüŐleri ile Türk kltrl halklarda çok zengin mistik folklor malzemesi vardır. Bu yeni tespitle bilinenlerde zenginlik olmuŐtur.

Azerbaycan TalıŐçasın da kelimeler Türkçe ve Farsçadan meydana gelmiŐtir. Bir yemek duası rneğinde; Ha, hıdır / Huda, ceme sofranın bereket bize / Ay Allah bizim soframıza **bereket** ver. Pire gidildiğinde de, İlahi dünyamızı selamet eyle, bizi muharebelerden kuru. Ay Pir, benim sözümü Allaha attır / Allah'a ulaŐtır.

⁵⁹ Őerif Tahirli, a.g.e. Sh. 78.

⁶⁰ Kaynak Kişi; Ganire Sama.

Turkish Studies

*In erna ional Periodical For e Lang age , Li era re
 and Hi ory of rki or rkic
 Vol me 3/4 mmer 2008*

' * + ,

\$